

14. Теорія держави і права: підручник / за ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2014. 368 с.
15. Патеї-Братасюк М. Антропоцентрична теорія права: навч. посіб. Київ: КНУВС, 2010. 396 с.
16. Bodunova O. M., Hrytsiuk I. V. Investigation of criminal offences: the international dimension. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 6. С. 184–188.
17. Bodunova O. M., Hrytsiuk I. V. Protection of human rights in criminal proceedings in the current context: european experience. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2023. Випуск 6. С. 225–230.

УДК 340.12

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2024.2.35>

ЧОРНА А.М.

СТРАХУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ АДВОКАТА: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ

LAWYER'S LIABILITY INSURANCE: PROBLEM ASPECTS

Діяльність адвоката є однією з основних ознак, що визначає рівень захищеності прав людини та є однією із складових на шляху забезпечення розвитку верховенства права у кожній демократичній та правовій державі. Але здійснення такої кваліфікованої допомоги неможливе без забезпечення належного контролю за професійною діяльністю адвоката. Такий контроль насамперед забезпечується нормами інституту юридичної відповідальності адвоката. Основним завданням такої відповідальності є забезпечення належного виконання адвокатом своїх обов'язків. Метою статті є визначення проблемних аспектів здійснення обов'язкового страхування відповідальності адвоката, як гарантії належного виконання покладених на нього обов'язків. Стаття присвячена проблемам здійснення страхування професійної відповідальності адвокатів. Автором розглянуті особливості страхування професійної відповідальності адвокатів, страхові ризики та випадки, підстави виплати страхового відшкодування за договором страхування. З'ясовано, що відповідальність адвоката перед клієнтом може виникати як за порушення умов договору, так і за порушення норм чинного законодавства, у зв'язку з чим неможливо встановити чіткий перелік страхових випадків професійної відповідальності адвокатів, оскільки страхуванню підлягає відповідальність за будь-які винні порушення адвокатом умов договору про надання правничої допомоги, а також норм чинного законодавства, які завдали клієнту шкоду, яка перебуває у прямому причинному зв'язку з порушенням. Зроблено висновок, що запровадження обов'язкового страхування професійної відповідальності діяльності адвокатів є недоцільним і немає під собою достатніх підстав. В першу чергу це пов'язано з відсутністю спеціального нормативно-правового акту, який би встановлював спеціальні умови та підстави здійснення такого страхування. З вищевикладеного можна зробити висновок, що професійна майнова відповідальність адвокатів належить до договірної відповідальності, оскільки правовідносини між адвокатом і довірительом виникають не інакше, як під час укладання договору надання юридичних послуг. Таким чином, у разі невиконання чи неналежного виконання адвокатом покладених на нього

© ЧОРНА А.М. – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри правового забезпечення підприємницької діяльності та фінансової безпеки (Харківський національний університет внутрішніх справ) <https://orcid.org/0000-0003-0519-7300>

обов'язків або вчинення адвокатом дій, що суперечать нормам чинного законодавства та порушують права клієнта адвокат повинен нести цивільно-правову (майнову) відповідальність. Це забезпечить відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок неналежного виконання покладених на адвоката обов'язків.

Ключові слова: адвокат, професійна відповідальність, страховий випадок, страховий ризик, страхування професійної відповідальності адвоката.

The activity of a lawyer is one of the main features that determines the level of protection of human rights and is one of the components on the way to ensure the development of the rule of law in every democratic and legal state. But providing such qualified assistance is impossible without ensuring proper control over the lawyer's professional activity. Such control is primarily ensured by the norms of the institute of lawyer's legal responsibility. The main task of such responsibility is to ensure the proper performance of the lawyer's duties. The purpose of the article is to determine the problematic aspects of the mandatory liability insurance of a lawyer, as a guarantee of the proper performance of the duties assigned to him. The article is devoted to the problems of professional liability insurance of lawyers. The author considered the features of professional liability insurance of lawyers, insurance risks and cases, grounds for payment of insurance compensation under the insurance contract. It was found that the lawyer's liability to the client can arise both for the violation of the terms of the contract and for the violation of the norms of the current legislation, in connection with which it is impossible to establish a clear list of insurance cases of professional liability of lawyers, since liability for any guilty violation by the lawyer of the terms of the contract on the provision of legal assistance, as well as the norms of the current legislation, which caused damage to the client, which is directly causally related to the violation. It was concluded that the introduction of mandatory professional liability insurance for lawyers is impractical and there are no sufficient grounds. First of all, this is due to the absence of a special legal act that would establish special conditions and grounds for such insurance. From the above, it can be concluded that the professional property liability of lawyers belongs to the contractual liability, since the legal relationship between the lawyer and the principal arises no differently than during the conclusion of the contract for the provision of legal services. Thus, in case of non-fulfilment or improper fulfillment by the lawyer of the duties assigned to him or of actions by the lawyer that contradict the norms of the current legislation and violate the rights of the client, the lawyer must bear civil legal (property) liability. This will ensure compensation for damage caused as a result of improper performance of the duties assigned to the lawyer.

Key words: lawyer, professional liability, insurance risk, insurance event, notary's professional liability lawyer.

Актуальність статті. Здавна професія юриста, зокрема адвоката, розглядалася як одна з найважливіших та найпрестижніших у цивільному суспільстві. Це твердження пов'язане з тим, що на адвоката покладається конституційний обов'язок щодо надання клієнтам кваліфікованої правничої допомоги. Діяльність адвоката є однією з основних ознак, що визначає рівень захищеності прав людини та є однією із складових на шляху забезпечення розвитку верховенства права у кожній демократичній та правовій державі. Але здійснення такої кваліфікованої допомоги неможливе без забезпечення належного контролю за професійною діяльністю адвоката. Такий контроль насамперед забезпечується нормами інституту юридичної відповідальності адвоката. Основним завданням такої відповідальності є забезпечення належного виконання адвокатом своїх обов'язків.

Метою статті є визначення проблемних аспектів здійснення обов'язкового страхування відповідальності адвоката, як гарантії належного виконання покладених на нього обов'язків.

Виклад основного матеріалу. Участь адвоката як представника щодо здійснення захисту, представництва та надання інших видів правничої допомоги клієнту, що регулюється Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [6], виявляє в даний час проблеми, пов'язані з особливостями здійснення ним його професійної діяльності. Викликано це тим, що адвокат, як представник укладає договір про надання правничої допомоги із своїм клієнтом (п. 4 ст. 1 Закону

України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»), тобто бере на себе певні зобов'язання, за невиконання чи неналежне виконання яких він має відповідати. А отже, потрібно визначити, за рахунок яких коштів та в якому порядку повинні застосовуватися заходи відповідальності.

Страховання професійної відповідальності адвокатів є одним із міжнародних стандартів адвокатської діяльності, що знайшло своє втілення у законодавстві багатьох країн. Пп. 3.9.1. п. 3.9. Загального кодексу правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства передбачає, що адвокати завжди повинні бути застраховані від пред'явлення позовів, пов'язаних з недостатньою професійною компетентністю [1]. Законодавче закріплення страхування майнової відповідальності адвоката є необхідною умовою захисту клієнта від недобросовісної правничої допомоги. Складність встановлення належного правового режиму страхування ризику професійної відповідальності адвокатів в Україні під час укладання договору страхування відповідальності пов'язана з відсутністю спеціального закону, який би регулював умови та порядок здійснення цього виду страхування. Цей інститут нині регулюється лише загальними нормами Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [8] та Законом України «Про страхування» [7]. Відповідно до п. 27 ст. 7 Закону України «Про страхування», одним із обов'язкових видів страхування є страхування професійної відповідальності осіб, діяльність яких може заподіяти шкоду третім особам. У переліку видів обов'язкового страхування, закріплених у законодавстві, відсутнім є такий вид як страхування професійної відповідальності адвокатів. Отже, українські адвокати нині мають право, але не зобов'язані страхувати свою професійну відповідальність за заподіяну шкоду. Саме тому в Україні випадки страхування адвокатами своєї професійної відповідальності є досить поодинокими, і такі страхові договори укладаються без урахування особливостей адвокатської діяльності на основі загальних правил страхування.

Щодо цілей досліджуваного виду страхування, то необхідно розрізняти цілі добровільного та обов'язкового страхування професійної відповідальності. Варто зазначити, що добровільне страхування професійної відповідальності спрямоване на звільнення адвоката від обов'язку прямого відшкодування заподіяної шкоди. Адвокат, добровільно укладаючи договір страхування своєї професійної відповідальності, насамперед, переслідує власний майновий інтерес при настанні страхового випадку, внаслідок якого у нього можуть виникнути зобов'язання щодо відшкодування заподіяної шкоди третім особам. Метою ж обов'язкового страхування професійної відповідальності буде насамперед захист інтересів клієнтів, правам та законним інтересам яких завдано шкоду діями адвоката, що найточніше характеризує мету обов'язкового страхування професійної майнової відповідальності. Таким чином, обов'язкове страхування відповідальності виступає гарантією належного виконання адвокатом покладених на нього обов'язків.

Потребують додаткового дослідження норми законодавства щодо можливості захисту майнових інтересів клієнтів. Ст. 4 Закону України «Про страхування» передбачає, що предметом договору страхування можуть бути майнові інтереси, що не суперечать закону і пов'язані з відшкодуванням страхувальником заподіяної ним шкоди особі або її майну, а також шкоди, заподіяної юридичній особі. Тому можна визначити, що в основу даного захисту покладені саме майнові інтереси, які повинні відшкодовуватися. Адвокат несе відповідальність за невиконання або неналежне виконання покладених на нього професійних обов'язків, передбачених Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». У розділі VI зазначеного закону мова йдеться лише про дисциплінарну відповідальність адвоката. За вчинення дисциплінарного проступку до адвоката може бути застосовано одне з таких дисциплінарних стягнень: попередження; зупинення права на заняття адвокатською діяльністю на строк від одного місяця до одного року; для адвокатів України – позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю з наступним виключенням з Єдиного реєстру адвокатів України, а для адвокатів іноземних держав – виключення з Єдиного реєстру адвокатів України. Даний вид відповідальності також регулюється Правилами адвокатської етики, зокрема, у ст. 66 визначається, що за порушення Правил адвокатської етики до адвоката можуть бути застосовані заходи дисциплінарної відповідальності в порядку, передбаченому чинним законодавством про адвокатуру та адвокатську діяльність, а також рішеннями З'їзду, актами Ради адвокатів України, Національної асоціації адвокатів України [5]. Таким чином, чинне законодавство України про адвокатуру встановлює види, умови та порядок застосування виключно дисциплінарної відповідальності.

Ч. 3 ст. 27 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» визначає, що до договору про надання правничої допомоги застосовуються загальні вимоги договірної права. Незважаючи на те, що договірне право є зобов'язальним, а невиконання чи неналежне виконання, покладених на сторони договору обов'язків передбачає настання наслідків, в Законі України

«Про адвокатуру та адвокатську діяльність» мова йде лише про дисциплінарну відповідальність. Тут виникає питання про можливість притягнення адвокатів до цивільно-правової відповідальності, зокрема відшкодування збитків клієнту в разі порушення адвокатом своїх зобов'язань. В іншому разі це: 1) є відхиленням від принципу рівності сторін цивільних правовідносин та свободи договору; 2) блокує можливість застосування правових наслідків глави 51 ЦК України щодо відповідальності за порушення зобов'язань; 3) ставить під сумнів можливість застосування окремих видів забезпечення виконання зобов'язань, зокрема неустойки (параграф 2 глави 49 ЦК України); 4) спричиняє запитання про вибір санкцій за порушення адвокатів і підміну їх лише дисциплінарними санкціями; 5) забезпечує «тепличні» умови для професійної діяльності адвокатів. [3, с. 130–131]. Доцільно зазначити, що Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» навпаки містить заборону притягнення адвокатів до кримінальної чи іншої відповідальності або погрожувати застосуванням відповідальності у зв'язку із здійсненням ним адвокатської діяльності згідно із законом (п. 14 ч. 1 ст. 23).

Порушення цивільно-правових зобов'язань тягне за собою обов'язок відшкодувати заподіяні збитки (ст. 611 ЦК України). Ця відповідальність виникає незалежно від того, передбачена вона договором чи законодавством (деліктна відповідальність). На практиці застосування даної норми викликає багато питань:

– дискусійним та проблемним у даній сфері є питання щодо визначення професійності адвоката. Це зумовлено тим, що результат професійної правничої допомоги залежить від безлічі факторів і дуже складно довести причинний зв'язок між збитками клієнта та невиконанням або неналежним виконанням адвокатом, покладених на нього обов'язків відповідно до умов договору про надання правничої допомоги. У цій ситуації під час укладання угоди з клієнтом адвокат зобов'язаний роз'яснити клієнту, що він не має права давати клієнтові будь-які обіцянки позитивного результату виконання доручення. Адвокат може гарантувати тільки надання кваліфікованої правничої допомоги клієнту. Така позиція відтворена в п. 4 ст. 18 Правил адвокатської етики, яка вказує на заборону адвокату давати клієнту запевнення і гарантії стосовно реального результату виконання доручення, прямо або опосередковано сприяти формуванню у нього необґрунтованих надій, а також уявлення, що він може вплинути на результат іншими засобами, окрім сумлінного виконання своїх професійних обов'язків. На підставі вказаного доходимо висновку, що за жодних умов винесення рішення не на користь клієнта, якщо при цьому адвокатом не було порушено його професійних обов'язків, не має розглядатися як надання правничої допомоги неналежним чином. Ознаки професійної адвокатської діяльності – це сукупність властивостей та факторів юридичної діяльності, які виникли у процесі її здійснення та характеризують її як певний специфічний вид професійної діяльності із захисту прав, свобод та законних інтересів людини [2, с. 35]. Завдяки якійсій професійній адвокатській діяльності, що об'єднує перелічені ознаки, у суспільстві та державі з'являється можливість гарантувати людині практичну можливість користуватися своїми правами і свободами. За наявності ефективного механізму відновлення порушених прав і свобод людини та відповідного покарання винних за це кількість таких ситуацій поступово зменшуватиметься. Цьому сприятиме усвідомлення невідворотності покарання за протиправні дії, ефективного функціонування механізму захисту та відновлення порушених прав і свобод людини;

– до підстав виплат страхового відшкодування відповідальності адвоката належить порушення умов договору про надання правничої допомоги. Клієнт, укладаючи договір з адвокатом розраховує на отримання професійної правничої допомоги та відшкодування збитків у разі невиконання або неналежного виконання адвокатом покладених на нього обов'язків та у разі спричинення йому шкоди непрофесійними діями адвоката. Однак обов'язкове страхування не є стовідсотковою гарантією відшкодування шкоди, яка може заподіюватися клієнту. Для притягнення адвоката до відповідальності клієнту необхідно звернутися за захистом своїх прав та законних інтересів до суду та довести факт порушення умов договору. Тому на практиці обов'язкове страхування принесе користь лише страховій компанії, яка отримує від адвоката страхову премію, а відшкодування необхідної клієнту матеріальної шкоди ставиться під сумнів через спірність ситуації, складність доказовості страхового випадку, та відсутності взагалі майнової шкоди, яку неможливо виміряти та оцінити;

– при обов'язковому страхуванні законом повинні визначатися об'єкти, що підлягають обов'язковому страхуванню; ризики, від яких вони мають бути застраховані; мінімальні розміри страхових сум. Щодо визначення природи об'єкту страхування відповідальності адвоката, то ми розділяємо позиції науковців, які такий об'єкт розглядають як майновий інтерес адвоката, що

пов'язаний із його обов'язком відшкодувати завдану ним шкоду [4, с. 211]. Такий обов'язок в адвоката виникає у зв'язку з невиконанням або неналежним виконанням своєї професійної діяльності (тобто має місце прямий причинний зв'язок між таким діянням і заподіяною адвокатом шкодою). За таких умов варто звернути увагу на те, що така діяльність адвоката регулюється не лише договором про надання професійної правничої допомоги, а і нормами законодавства про адвокатуру. Таким чином, страхуванням може бути покрито майнову шкоду, заподіяну внаслідок ненавмисної професійної помилки та розголошення конфіденційної інформації страхувальником. Споживач професійних послуг страхувальника за наявності договору між страхувальником та страховою організацією набуває впевненості у компенсації збитків, завданих внаслідок помилкових професійних дій страхувальника. Отже, відповідальність адвоката перед клієнтом може виникати як за порушення умов договору, так і за порушення норм чинного законодавства, у зв'язку з чим неможливо встановити чіткий перелік страхових випадків професійної відповідальності адвокатів, оскільки страхуванню підлягає відповідальність за будь-які винні порушення адвокатом умов договору про надання правничої допомоги, а також норм чинного законодавства, які завдали клієнту шкоду, яка перебуває у прямому причинному зв'язку з порушенням.

Дуже складно на практиці визначити і критерії ризику майнової відповідальності адвоката та критерії оцінки адвокатської праці, оскільки така праця є індивідуальною діяльністю. Від результатів проведеної оцінки страхового ризику у механізмі страхування майнової відповідальності адвокатів, як і в будь-якому іншому виді страхування, багато в чому залежить розмір страхової премії – плати за страхування, яку страхувальник зобов'язаний сплатити страховику у порядку та строки, встановлені договором страхування. Якщо професійна правнича допомога непов'язана з явною несумлінністю, ухиленням від надання допомоги, то довести претензії клієнта щодо невиконання або неналежного виконання адвокатом покладених на нього обов'язків дуже складно, оскільки неможливо виміряти коефіцієнт корисності роботи адвоката, ефективності його консультацій та правничої допомоги;

– до негативних факторів обов'язкового страхування відповідальності адвоката також можна віднести можливість зловживання з боку клієнтів своїми правами з відшкодування збитків і в тому випадку, коли правнича допомога була надана належним чином.

Висновки. На підставі проведеного аналізу можна зробити висновок, що запровадження обов'язкового страхування професійної відповідальності діяльності адвокатів є недоцільним і немає під собою достатніх підстав. В першу чергу це пов'язано з відсутністю спеціального нормативно-правового акту, який би встановлював спеціальні умови та підстави здійснення такого страхування. З вищевикладеного можна зробити висновок, що професійна майнова відповідальність адвокатів належить до договірної відповідальності, оскільки правовідносини між адвокатом і довірительом виникають не інакше, як під час укладання договору надання юридичних послуг. Таким чином, у разі невиконання чи неналежного виконання адвокатом покладених на нього обов'язків або вчинення адвокатом дій, що суперечать нормам чинного законодавства та порушують права клієнта адвокат повинен нести цивільно-правову (майнову) відповідальність. Це забезпечить відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок неналежного виконання покладених на адвоката обов'язків.

Список використаних джерел:

1. Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства (Прийнято делегацією дванадцяти країн-учасниць на пленарному засіданні у Страсбурзі в жовтні 1988 року). Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_343?find=1&text=%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%85%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F#Text (дата звернення: 27.07.2024).
2. Заяць О. С. Інтенціональний аналіз світоглядних ознак професійної адвокатської діяльності. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Випуск 36. 2021. С. 32–37.
3. Кравченко М. В. Щодо відповідальності адвокатів за порушення зобов'язань за договором про надання правової допомоги. *Юридичний вісник*. 2014. № 3 (32). С. 130–134. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnauc_2014_3_27 (дата звернення: 27.07.2024).
4. Кравченко М.В. Щодо страхування професійної діяльності адвокатів. Інновації в юридичній освіті: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції до Дня науки (м. Київ, 21 травня 2015 р.) : у 2-х т. К.: Національний авіаційний університет, 2015. Т. II. С. 210–211.
5. Правила адвокатської етики від 15.02.2019 № 0001891-17 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text> (дата звернення: 29.07.2024).

6. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> (дата звернення: 29.07.2024).

7. Про страхування : Закон України від 18.11.2021 № 1909-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20#Text> (дата звернення: 29.07.2024).

8. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 29.07.2024).